

Олександр Тригуб

ЧЕРНІГІВСЬКИЙ ГУБЕРНСЬКИЙ АРХІТЕКТОР МИХАЙЛО СТЕПАНОВИЧ ЩИТИНСЬКИЙ

Висвітлюється життєвий шлях та діяльність на посаді чернігівського губернського архітектора статського радника М. С. Щитинського (1816 – ?). На основі архівних джерел, які вперше запроваджуються у науковий обіг, з'ясовані невідомі факти його походження та біографії.

Ключові слова: М. С. Щитинський, біографія, Чернігів, губернський архітектор, будівництво.

Важливе місце у вивченні архітектурного спадку України і, зокрема етапів його формування, становить політика Російської імперії в галузі архітектурно-будівельної регламентації і діяльність відомчих архітекторів-чиновників наприкінці XVIII – середині XIX ст. Одним із перших та найбільш функціональних утворень тієї доби став започаткований за часів Катерини II інститут губернських архітекторів, які, за влучним висловом Н. О. Барабаш, «протягом десятиліть виступали головними провідниками централізованої містобудівної політики у провінції» [1, с. 52]. Зазвичай ці посади обіймали «техники по строительной части», які мали відповідну освіту. Уродженець Чернігівської губернії Михайло Степанович Щитинський (1816 – ?) близько п'ятнадцяти років перебував на посаді місцевого губернського архітектора і значною мірою прислужився формуванню забудови Чернігова та інших населених пунктів губернії в середині XIX ст. Однак у сучасній історіографії відсутня інформація про його походження, життєвий шлях та архітекторську діяльність. Загальні відомості про рід Щитинських наведені лише у студії Г. О. Милорадовича «Родословная книга Черниговского дворянства» [2, с. 626], а опис і зображення фамільного герба («Щит: в красном поле золотой кавалерский крест, на котором ворон с кольцом в клюве. Нашлемник: три страусовых пера») – у спільній праці В. Л. Модзалевського і В. К. Лукомського «Малороссийский гербовник» [3, с. 207]. Водночас у сучасному біографічному довіднику В. Тимофійєнка «Зодчі України кінця XVIII – початку XX століть» [4] інформація про М. С. Щитинського взагалі відсутня. Відтак дана стаття має на меті певною мірою заповнити цю прогалину.

Відомості про походження та перші покоління Щитинських містяться у матеріалах фонду «Предводителя дворянства Новгород-Сіверського намісництва», що зберігаються у Державному архіві Чернігівської області. Зокрема, у документах, поданих свого часу Щитинськими для ствердження у дворянстві, вказувалося, що батько і дід першого відомого представника роду Костянтина – польські шляхтичі

Герб роду Щитинських

© Тригуб Олександр Олександрович – кандидат історичних наук, член Національної спілки краєзнавців України.

Мовчанови – вихідці з м. Ружина і с. Мовчанівки (нині Житомирської обл.) на межі XVII–XVIII ст. переселилися на Лівобережжя, де були «пожалованы от Его царского величества деревнею Щетинскою» [5, арк. 94 зв.]. Костянтин народився вже на Лівобережжі, а його син Іван отримав прізвище Щитинський [5, арк. 94 зв.].

Іван Костянтинович Щитинський присвятив своє життя військовій службі. Станом на 30 жовтня 1765 р. [6, арк. 11] він значився корнетом Тверського карабінерного полку, звідки 3 вересня 1769 р. був звільнений внаслідок хвороби. Причому, «за беспорочную в оной бытность тридцати и одного года», 31 грудня 1770 р. І. К. Щитинський був удостоєний чину поручика «и отпущен на собственное пропитание в дом его, состоящий в Москве» [6, арк. 6]. Незадовго до цього, 6 грудня того ж таки року, І. К. Щитинський отримав відповідний патент на вільний проїзд із Польщі до місця проживання за особистим підписом графа П. О. Рум'янцева-Задунайського [6, арк. 6]. Рішенням Новгород-Сіверського дворянського зібрання у серпні 1786 р. він був стверджений у дворянстві та внесений до 2-ї частини місцевої Дворянської родовідної книги [6, арк. 11 зв.]. Станом на 1787 р., І. К. Щитинський перебував у відставці та проживав у власному будинку в м. Короп [7, арк. 508 зв.]. Його статки були доволі скромними. Зокрема, у 1782 р. за ним взагалі не значилося кріпаків [5, арк. 43 зв.], у 1784 р. – лише записані за дружиною в с. Красному Конопотського повіту 4 чоловічої та 4 жіночої статі, а також в хут. Мовчановому Коропського повіту 5 і 3 відповідно [5, арк. 94 зв.], а в 1787 р. у його власності були взагалі лише 2 кріпака [7, арк. 508 зв.].

Нез'ясованим на сьогодні є ступінь родинних зв'язків І. К. Щитинського та його нащадків з родиною колезького асесора (1813 р.), титулярного радника (1815 р.) та колезького реєстратора (1822 р.) Івана Павловича Щитинського, який служив у Волинському губернському правлінні (1813 р.) й тамтешньому земському суді (1815 р.), а згодом працював учителем молодших класів та малювання Чериковського народного училища в Могилевській губернії (1822–1827 рр.) [9, с. 484; 10, с. 497; 11, с. 580; 12, с. 499;]. Вочевидь, його братом був колезький асесор Григорій Павлович Щитинський, який також служив у Волинському губернському правлінні (1815 р.) [10, с. 486].

Невідомим також залишається і ступінь родинної спорідненості з Щитинськими справника земського суду Олешковського повіту Таврійської губернії колезького реєстратора (1821 р.) Василя Тимофійовича Щитинського [13; с. 266], секретаря 1-го департаменту Генерального суду Полтавської губернії титулярного радника (1823–1828 рр.) Семена Васильовича Щитинського [14, с. 324; 15, с. 379] та комісара 1-го кварталу Леовського приватного карантину губернського секретаря (1839 р.) Якова Семеновича Щитинського [16, с. 467].

І. К. Щитинський був одружений на дочці протопопа, вдові Ксенії Федорівні Головачевській [5, арк. 43 зв.]. Їхній син – Степан Іванович Щитинський (нар. бл. 1770 р.) [7, арк. 508 зв.] навчався в морському шляхетському кадетському корпусі у Кронштадті (1787 р.) [7, арк. 508 зв.], по закінченні якого служив лейтенантом на Чорноморському флоті й у 1791 р. отримав чин мічмана [2, с. 626]. 28 листопада 1798 р. С. І. Щитинський був звільнений зі служби та нагороджений чином капітан-лейтенанта флоту [6, арк. 11 зв.]. Втім через деякий час він, вочевидь, повернувся на військову службу, адже в 1808 р. значився капітан-лейтенантом «Черниговского подвижного земского войска» [6, арк. 7–7 зв.]. 13 березня 1808 р. за «усердную службу» та за особистим поданням князя О. М. Голіцина на ім'я командуючого Чорноморським запасним військом графа І. А. Безбородька, С. І. Щитинський був удостоєний чину капітана II рангу [6, арк. 11 зв.].

З початком війни 1812 р. С. І. Щитинський «побужден зовением и усердием к Отечеству по защите оногo от вторгнувшихся в приделы России неприятельских войск» 6 червня за вибором місцевого дворянства був призначений начальником ополчення від Кролевецького повіту [6, арк. 9]. На цій посаді він брав участь у захисті кордону «разделяющего Белорусско-Могилевскую с Черниговскою губерниєю

от направления неприятельских войск в приделы Малороссии» [6, арк. 9]. А після вигнання армії Наполеона 4 квітня 1813 р. С. І. Щитинський разом із ввіреними йому загонами ополченців Кролевецького повіту брав участь у закордонному поході російської армії. Зі створенням у Варшаві в липні того ж таки року ополчення Чернігівської губернії, С. І. Щитинський з серпня 1813 р. керував його окремими частинами. За характеристикою керівництва, ввірений йому підрозділ «содержан был в должном порядке и нет жалоб и был употреблен к разным поручениям, исполненным в точности» [6, арк. 8]. Відтак 4 листопада 1814 р. після розпуску ополчення С. І. Щитинський отримав відповідний атестат від коменданта Варшави генерал-майора М. І. Левицького [6, арк. 8], а 15 січня 1815 р. аналогічний документ від командуючого Чернігівським ополченням генерал-майора Я. М. Шемшукова [6, арк. 9 зв.] та, вочевидь, повернувся у власний маєток. 21 травня 1824 р. С. І. Щитинський був стверджений у дворянстві й внесений разом із дітьми до 3-ї частини Дворянської родовідної книги Чернігівської губернії [6, арк. 12 зв.].

Дружиною С. І. Щитинського була Марія Максимівна Мосцепанова, від шлюбу з якою він мав трьох синів Василя (нар. 26 квітня 1810 р.) [8, арк. 61 зв.], Михайла та Йосипа (нар. 9 вересня 1818 р.) [8, арк. 121], а також доньку Юлію (нар. 1827 р.) [2, с. 626]. Подружжя проживало на хуторі Зубеньківщина Кролевецького повіту. Їхній старший син – колезький реєстратор (згодом колезький секретар) В. С. Щитинський служив «письмоводителем IV округа почтового инспекторства» (1832 р.) [6, арк. 11–12 зв.]. Відомості про Йосипа та Юлію на сьогодні відсутні.

М. С. Щитинський народився 11 січня 1816 р. у родовому маєтку на хуторі Зубеньківщина. Його хрещеним батьком був намісник Троїцької церкви м. Коропа П. Стефановський [8, арк. 102]. 22 грудня 1832 р. завдяки клопотанню старшого брата Василя Чернігівське дворянське депутатське зібрання ухвалило рішення «недоросля Михаила сопричислить к числу дворян» та внести до 3-ї частини Дворянської родовідної книги, в якій був записаний їхній рід [6, арк. 11–12 зв.]. Відповідно ж до указу Сенату від 15 листопада 1856 р. за № 6887 Щитинські були ствержені у дворянстві та внесені до 2-ї частини Дворянської родовідної книги [2, с. 626].

18 листопада 1832 р. М. С. Щитинський вступив до новоствореного Училища цивільних інженерів. Головною метою цього навчального закладу була підготовка «руководителей для производства работ», які мали займатися «исправлением и устройством дорог, мостов и переправ», а також виконувати роботи з будівництва цивільних споруд [17, с. 23]. По закінченні навчання випускники училища отримували можливість «занимать должности землемеров и архитекторов и быть употребляемы на устройство различных заведений до государственной промышленности относящихся» [18, с. 74]. Як зазначалося в атестаті, М. С. Щитинський «оказал хорошие успехи и поведения был весьма хорошего» [6, арк. 14]. Відтак по закінченні навчання 6 лютого 1838 р. він був удостоєний чину колезького реєстратора та отримав призначення на посаду цивільного інженера в штат харківського генерал-губернатора графа О. Г. Строганова [6, арк. 1]. Однак, за розпорядженням останнього, у квітні того ж таки року М. С. Щитинський був відкомандирований «для практических занятий в Черниговскую губернскую строительную и дорожную комиссию» [6, арк. 1 зв.], куди й прибув 13 квітня 1838 р. У Чернігові М. С. Щитинський отримав посаду молодшого цивільного інженера в зазначеній комісії з окладом у 1200 руб. на рік [19, арк. 1, 5].

Прослуживши визначений термін, 25 вересня 1842 р. М. С. Щитинський звернувся до Чернігівського цивільного губернатора П. І. Гессе з клопотанням про отримання наступного чину [6, арк. 1–3]. У своєму листі він повідомив, що «исполняя со всевозможным старанием и усердием возлагаемые на меня поручения по службе в течении около 5 лет ... надеюсь, что ревностное исполнение обязанностей найдут место во внимании Вашего Превосходительства» та додав, що «счастье же находится под Вашим благосклонным начальством есть твердая порука к более деятельной ревности в исполнении обязанностей по службе и в достижении средств

быть достойным внимания Вашего Превосходительства и на дальнейшее время» [6, арк. 3]. До клопотання М. С. Щитинський долучив документи про службу предків, зазначивши при цьому про відсутність у своєму володінні будь-якого рухомого чи нерухомого майна [6, арк. 4]. Його прохання було задоволене, а відтак указом Сенату від 24 квітня 1844 р. М. С. Щитинський отримав чин губернського, а 2 грудня 1847 р. – колезького секретаря [20, арк. 2 зв.].

Просування М. С. Щитинського по службі, втім, не було позбавлене труднощів та конфліктних ситуацій з керівництвом. Зокрема, у своєму рапорті від 7 липня 1844 р. П. І. Гессе відзначив, що «гражданский инженер Щитинский и помощник губернского архитектора Куцевич обращают на себя внимание по совершенному их бездействию при выполнении возложенных на них поручений. Первый имеет плановых – 29, а второй – 42. В прошедшем 1843 г. исполнено из их числа: Щитинским – 5, а Куцевичем – 9. Оные же заключаются большею частью в освидетельствовании произведенных работ, что почти несоставляемо занятию» [21, арк. 1–1 зв.]. Внаслідок чого губернатор «нашел вынужденным арестовать их, назначив место ареста в Строительной комиссии с тем, чтобы они занимались там исполнением возложенных на них поручений впредь до их окончания. Ассессору Строительной комиссии поручить наблюдения за занятиями Щитинского и Куцевича и об оных докладывать мне» [21, арк. 1–1 зв.].

Вочевидь, критика керівництва досягла мети, що засвідчило подальше успішне сходження М. С. Щитинського кар'єрною драбиною. Не дивно, отже, що після виходу у відставку 20 грудня 1849 р. чернігівського губернського архітектора Н. М. Малініна [22, арк. 3–4], саме М. С. Щитинський 20 червня 1850 р. обійняв цю посаду [23, арк. 1]. До головних обов'язків губернського архітектора входило проектування архітектурних ансамблів, складання проектів та кошторисів на ремонти і спорудження будівель, перевірка проектної документації, огляд і посвідчення споруд та внесення пропозицій щодо розміщення нових будівель. При цьому варто відзначити, що внаслідок реформи 1833 р. губернські будівельні комісії (з 1849 р. – губернські будівельні і дорожні комісії) були перепідпорядковані головному управлінню шляхів сполучення і публічних споруд. А губернські архітектори, окрім виконання своїх безпосередніх обов'язків, перетворилися на найнижчу ланку складного бюрократичного ланцюга узгодження будівельної документації, який розпочинався на місцях і доходив до самого Петербурга.

7 листопада 1850 р. М. С. Щитинський «в числе других чиновников ведомства произведен за выслугу узаконенных лет в чин титулярного советника» [20, арк. 28]. А 30 квітня 1854 р. за клопотанням Чернігівської губернської дорожньої і будівельної комісії був рекомендований для нагородження наступним чином за вислугу років. При цьому наголошувалося, що «постоянной усердной и ревностной службою он вполне заслуживает такового награждения» [24, арк. 1]. Тож 30 листопада 1854 р. М. С. Щитинський отримав чин колезького асесора [24, арк. 6]. А в лютому 1856 р. його було відзначено орденом бездоганної служби за XV років, про нагородження яким керівництво клопоталося ще з грудня 1853 р., відмічаючи його «постоянную усердную и беспорочную службу» [25, арк. 1, 15]. Під час атестації 1857 р., відзначаючи «усердие в службе и благонадежность поведения», знання ним французької мови, а також гарні здібності в архітектурній справі, начальство рекомендувало нагородити М. С. Щитинського наступним чином [26, арк. 2 зв.–3]. Відтак цілком логічно, що у 1858 р. його було удостоєно чину надвірного [23, арк. 4 зв.], а 8 лютого 1861 р. колезького радника [27, арк. 3 зв.–4]. Незабаром, 10 квітня 1863 р. «за беспорочную службу» М. С. Щитинський був відзначений орденом св. Анни III ст. [23, арк. 6].

У лютому 1864 р. постановою Державної Ради «О преобразовании гражданской строительной и дорожной части» при всіх губернських правліннях Російської імперії створювалися будівельні відділення, які підпорядковувалися Технічно-будівельному комітету Міністерства внутрішніх справ й перебирали на себе повно-

важення будівельних і дорожніх комісій. Особливість цієї реформи полягала у тому, що більше не потрібно було узгоджувати на найвищому рівні проекти цивільних споруд (за винятком особливо складних у технічному виконанні) – достатньо було лише візи місцевого будівельного відділення. Крім того, запроваджувалася посада губернського інженера, якому підпорядковувалися губернські архітектори. З того часу коло обов'язків останніх звузилось до розгляду архітектурної частини проектів, участі в їхньому погодженні та нагляді за ходом будівельних робіт. 1 лютого 1865 р. положення цієї постанови набули чинності й на теренах Чернігівської губернії: у зв'язку з відкриттям будівельного відділення при губернському правлінні була ліквідована Чернігівська губернська будівельна і дорожня комісія. Вочевидь, у цей же час М. С. Щитинський і завершив свою службову діяльність, отримавши при відставці чин статського радника.

Про активну діяльність М. С. Щитинського у складі Чернігівської губернської будівельної і дорожньої комісії найбільше дізнаємося з документів, що зберігаються у фонді Чернігівської будівельної експедиції (з 1849 р. – Чернігівська губернська будівельна і дорожня комісія) Державного архіву Чернігівської області. Незважаючи на те, що на середину XIX ст. Чернігів та інші населені пункти губернії вже були перебудовані відповідно до нових вимог, у них і далі доволі жваво тривали ремонтно-будівельні процеси. Відтак М. С. Щитинський змушений був виконувати доволі значний обсяг роботи, левову частку якої становило складання і перевірка кошторисів та креслеників, а також безпосередній нагляд за будівництвом. При цьому незначна зарплатня та необхідність постійних відряджень 27 березня 1842 р. спонукали М. С. Щитинського звернутися до П. І. Гессе з проханням надати дозвіл «для свободного взимання квартир в местах, где обязанности службы требуют моего присутствия» [28, арк. 1–1 зв.]. Його клопотання було задоволене 5 травня того ж таки року [28, арк. 5].

31 травня 1844 р. М. С. Щитинський, виконуючи розпорядження керівництва, оглядав «гати и мосты от г. Чернигова до реки Десны по Московскому тракту». Зазначена ділянка шляху була пошкоджена внаслідок сильних розливів Десни. Відтак М. С. Щитинський впорядкував три кошториси на її ремонт, які доповнив планом ділянки та пояснювальною запискою. 29 травня 1845 р. керівник будівельного відділу експедиції полковник Штендер оглянув виконані роботи і засвідчив якість їх виконання [29, арк. 1, 43].

Наприкінці 1847 – на початку 1848 р. М. С. Щитинський займався проектуванням та здійснював нагляд за будівництвом «помещения для пожарных инструментов, команды и лошадей» в Кролевіці. Зазначені споруди «для большей удобности в помещении телег» за його розпорядженням мали розміститися на Ярмарковій площі [30, арк. 5].

Досить часто М. С. Щитинському доводилося опікуватися справами дрібного чи вузькопрофільного ремонту, при цьому аналіз наявних документів засвідчує його доволі ґрунтовний та фаховий підхід до виконання поставлених керівництвом завдань. Зокрема, 26 березня 1847 р. М. С. Щитинському було доручено підготувати кошторис для осушування вологої місцевості поблизу Красного мосту в Чернігові. Проаналізувавши ситуацію, у своєму рапорті від 14 квітня 1847 р. архітектор дійшов висновку, що «для осушки этой дороги способ изложенный в смете есть более употребляемый и будет достаточным для достигений удобного проезда. Другие же средства действительные более будут сложны и требуют больших издержек, а потому я и не принял их в соображение». Крім того, він звернув увагу на наявні проблеми з обладнанням необхідним для роботи: «При нивелировке площадей я встретил необходимость в геодезических инструментах, о доставлении которых просил Черниговскую Строительную комиссию, и как эти инструменты находятся в Нежинской городской думе, то с получения инструментов с Нежина вскорости окончу возложенные на меня поручения и тогда буду иметь честь предоставить проект планировки площадей» [31, арк. 1–1 зв.]. Проект М. С. Щитинського, зокрема,

передбачав «для уничтожения в грунте способности растворения водою, можно употребить многие средства, из них настилка фашии и сверху каменная мостовая, есть более полезное, но по значительной стоимости камня, не может быть употреблена; другая – посредством правильного стока вод, принимая оную в трубы – продольные решетки, а в боковые из продольной и спуска оной под тротуары, но этот способ тоже дорог, тем более, что правый тротуар от Санитарии, значительно более понижен и для горизонтальности места потребует много возвысить его насыпью, да и самые трубы будут требовать частого ремонта. В смете предложено выровнять землю и насыпать сверху фашинами, с присыпкою сверху землею, этот способ легче и дешевле и достаточен для укрепления слабого грунта, в этом случае полагается в цене только одна работа, а хворост для фашии может быть доставлен из дач, принадлежащих городу, что значительно и сокращает издержки» [31, арк. 13–14]. Таким чином, взявши до уваги традиційно мізерне фінансування та постійний брак коштів у місцевому бюджеті, М. С. Щитинський підготував кошторис, який передбачав витрати на суму лише 133 руб. 54 коп. [31, арк. 12]. У вступній частині архітектор, зокрема, наголосив, що «постоянная топкость возле Красного моста во время влажной погоды и особенно весною и осенью затрудняет крайне проезд обывателей и транспортов, почему полагается место это укрепить двухкамельными фашинами в один ряд с присыпкою сверху землею» [31, арк. 10]. 30 квітня 1847 р. зазначений проект і кошторис був перевірений та затверджений полковником Штендером [31, арк. 4]. Втім, уже за десять років до питання ремонту Красного мосту довелося повернутися знову. Напередодні проїзду через місто імператора Миколи II місцевий поліцеймейстер, оглянувши споруду в серпні 1857 р., констатував її невтішний стан: «на Красном мосту постилка пола от постоянных проездов и сырости в нескольких местах обветшала до того, что доски некоторые угрожают скорым проломом» [32, арк. 1]. Зважаючи на важливість мосту, М. С. Щитинському було доручено вжити невідкладних заходів. Архітектор, оглянувши міст, відзначив, що «доски верхнего ряда существуют уже 4-ю осень от постоянных переездов, а особенно в первые 2 года своего существования по случайным обстоятельствам перехода войск с их тяжестями, значительно истерты, а особенно правая сторона, так что если не возобновить этой настилки, то может подвергнуться такому же повреждению и нижний ряд досок» [32, арк. 14]. При цьому, попередній кошторис на ремонт мосту в сумі 2218 руб. складений без участі М. С. Щитинського на думку останнього не міг бути реалізованим за традиційним браком фінансування. А відтак він запропонував власний «бюджетний» варіант ремонту, за яким передбачалося «насыпать досками одну только правую сторону, а левую исправить заменением истертых досок более годными старыми, полученными от разборки правой стороны» [32, арк. 15]. Такий варіант передбачав видатки лише на суму 597 руб. 72 ½ коп. А відтак керівництво «нашли этот способ вполне одобрительным и соответствующим цели для сбережения сумм» [32, арк. 18]. Втім уже під час виконання ремонтних робіт М. С. Щитинський спільно з дійсним членом Чернігівської губернської будівельної і дорожньої комісії полковником Д. П. Гротусом дійшли висновку про необхідність використання, окрім 40 старих, додатково ще 40 нових дощок для перекриття лівої частини мосту [32, арк. 29]. Варто відзначити, що М. С. Щитинський уже мав досвід виконання подібних робіт: ще восени 1844 р. він здійснював нагляд за ремонтом Водяного мосту в Ніжині, який знаходився «в весьма низком месте и выстроен при земле так, что грязь и вода с улицы стекают на мост и скопляясь содействуют гниению, а при выезде на мост от разжижения земли весьма затрудняется проезд» [33, арк. 7]. Усі необхідні роботи були закінчені до кінця того ж таки року.

4 лютого 1850 р. М. С. Щитинський звітував керівництву про впорядковану ним довідкову відомість цін на будівельні матеріали по Чернігівській губернії. Крім того, він зазначив, що додатково уклав своєрідний словник, у якому «объяснил название некоторых материалов не всем известные или подразумеваемые под теми названиями в разных местах материалы совсем других достоинств» [34, арк. 1].

17 жовтня 1850 р. М. С. Щитинський оглядав виконані ремонтні роботи на Количівській переправі й хоча загалом вони були виконані на належному рівні, архітектор все ж відмітив певні недоліки [35, арк. 1]. 21 травня 1851 р. М. С. Щитинський займався відновленням мосту через р. Десна «на протоке Бузов», про що повідомив у рапорті на ім'я П. І. Гессе [25, арк. 1]. Зважаючи на аварійний стан мосту, архітектор рекомендував «до устроения временного моста воспретить проезд через старый, а сообщение производит паромом, как это было во времена высокой воды» [36, арк. 1].

Не обійшов своєю увагою М. С. Щитинський і культові споруди Чернігова. Зокрема, 27 червня 1850 р. на прохання Чернігівської духовної консисторії він оглянув соборну дзвіницю та перевірів необхідну для її ремонту документацію. Після виправлення знайдених помилок 13 жовтня М. С. Щитинський представив всі необхідні документи на розгляд Чернігівської губернської будівельної комісії [37, арк. 3], звідки 19 жовтня вони вже були передані в Духовну консисторію. А в 1855–1859 рр. він опікувався масштабними перебудовами вівтарної частини пам'ятки давньоруської архітектури – Борисоглібського собору [38; 39]. Також за безпосередньої участі М. С. Щитинського у цей же час реставрувалась і соборна дзвіниця (нині відома як будівля Колегіуму) [40]. Зокрема, у 1850–1851 рр. він займався підготовкою та перевіркою будівельної документації для проведення ремонтних робіт. А 30 листопада 1853 р. у своєму черговому рапорті М. С. Щитинський застеріг, що «строения эти с каждым годом приходят более в ветхость, и что деревянная крыша на пристройке, от ветхости, безобразит строение и угрожает падением» [41, арк. 4–4 зв.]. Після такого невтішного висновку архітектора для огляду стану дзвіниці та прибудованого до неї корпусу (колишня трапезна церква в ім'я Всіх Святих. – **О. Т.**) була створена спеціальна комісія, члени якої, оглянувши споруду, підготували план невідкладних заходів для реставрації та порятунку будівлі. 21 липня 1855 р. М. С. Щитинський разом із радником губернського правління Білецьким знову оглядали зазначену споруду, окремі приміщення якої передбачались для зберігання архівних справ губернського правління [42, арк. 7–13 зв.]. А в грудні 1863 р. він здійснював нагляд за вставкою шибок у соборній дзвіниці [43, арк. 9–10]. Скоріш за все М. С. Щитинський також долучився й до чергового ремонту Спасо-Преображенського собору. За свідченням О. Єфимова, у 1851 р. цей храм був «вновь покрыт железом, крыши окрашены и наружные стены оштукатурены» [44, с. 24–25]. Навряд чи подібні заходи могли відбуватися без участі та узгодження з губернським архітектором.

6 листопада 1852 р. М. С. Щитинський рапортував про складений ним акт обстеження будівлі Палати цивільного та карного суду та впорядкований для її ремонту відповідний кошторис [45, арк. 1–1 зв.].

28 травня 1855 р. М. С. Щитинський звітував керівництву про результати огляду ним колишнього будинку начальника Чернігівської губернії. Зокрема, він повідомив, що «нашел этот дом значительно обветшалым, некоторые части в нем обрушились, что произошло от гнилости материалов, осадки стен и в печах повреждены внутри переводы от давнего существования их» [46, арк. 1]. Для приведення цього будинку в «годное к помещению в нем состояние» архітектор підготував відповідний кошторис. Втім, внаслідок традиційно обмеженого фінансування, керівництво зажадало від М. С. Щитинського надати проект лише на «самые необходимые исправления, чтобы можно было в сем доме безопасно помещаться» [46, арк. 2]. Будівельні роботи тривали до кінця року. Перевірити їх якість 3 січня 1856 р. М. С. Щитинський доручив Д. П. Гротусу, який і засвідчив належне виконання всіх запланованих робіт.

18 серпня 1858 р. М. С. Щитинський підготував кошторис на ремонт «водосточных труб и отхожего места» в чернігівському острозі [47, арк. 1]. А 5 листопада того ж таки року в своєму рапорті з цього приводу відзначав, що запропоновані урядом умови не задовольняють жодного з підрядчиків. Тому «по наступлении с

14 октября морозов и зимней погоды» для уникнення «повреждений штукатурки могущей быть через неисправность труб и желобьев» [47, арк. 9], М. С. Щитинський пропонував негайно розпочати їх ремонт.

Під час перебування на посаді губернського архітектора М. С. Щитинський також здійснював постійний контроль за формуванням житлової забудови Чернігова, постійно звертаючи увагу за дотриманням усіх необхідних вимог. Зокрема, 10 жовтня 1863 р. він рапортував керівництву про необхідність призупинення прибудови дерев'яного флігеля до будинку єврея Я. Шмуклера в Чернігові, яка проводилась без узгодження з ним та відбувалась із численними порушеннями будівельних вимог [48, арк. 1–3]. При цьому слід відзначити, що цей напрям діяльності М. С. Щитинського часом викликав нарікання та невдоволення чернігівців. Зокрема, у грудні 1857 р. дружина місцевого землеміра М. І. Пасютевич скаржилася, що під час спорудження будинку її сусідкою – дружиною купця 3-ї гільдії Баховською, «согласно выданному фасаду, будет сток воды на землю мою». Крім того, «упущением своим он (М. С. Щитинський. – О. Т.) дал повод Баховской подкопать на меже стоящий столб, отодвинуть оный и обрушить мой забор» [49, арк. 1–2].

М. С. Щитинський був двічі одружений. Його першою дружиною була Єфросинія Григорівна, від шлюбу з якою він мав сина Костянтина (нар. 21 травня 1845 р.). Втім, вона передчасно померла, залишивши чоловіку у спадок «по вводному листу» від 31 червня 1846 р. дерев'яний будинок в Чернігові, опис якого зберігся і становить значний інтерес: «дом деревянный, одноэтажный на каменном фундаменте, старый, ошалеван, в котором девять комнат. Флигель деревянный, старый, на деревянном фундаменте, покрыт шалевкою, оштукатурен, о трех комнатах. Флигель деревянный, старый, на каменном фундаменте с мезонином, покрыт шалевкою, оштукатурен, о четырех комнатах. Против дома в одной связи с под одну крышу – кухня и амбар, конюшня, каретный сарай и ледник – деревянные, старые и со всеми к ним принадлежностями, покрыты дорном. Сзади означенных построек три поветки из досок покрыты шалевкою. Два земляные погреба покрытые шалевкою. Сарай и конюшня деревянные, старые под одну крышу, покрыты шалевкою. Возле дома и прочих построек – сад с фруктовыми и другими разнородными деревьями. Всей земли под двором и садом 2 дес. 1200 кв. саж.» [50, арк. 7]. Будинок знаходився «на 2-й части 2-го участка» по вул. Санкт-Петербурзькій під № 348.

Другою дружиною М. С. Щитинського була дочка колезького радника Віра Якимівна Шатова, яка додала до сімейного статку 9 кріпосних та 100 дес. землі в Чернігівському повіті [12, арк. 3]. Подружжя мало дочку Зінаїду (нар. 8 червня 1849 р.) [20, арк. 2 зв.] та сина Миколу (нар. 1853 р.) [2, с. 626].

Усе своє життя М. С. Щитинський присвятив державній службі, на якій хоча й досяг неабияких успіхів, але, вочевидь, значних статків так і не накопичив. Зокрема, станом на лютий 1850 р. у його нерозділеній з батьками власності значилося лише 6 кріпосних і 160 дес. землі, а також вже згадуваний власний «дом с башнею» у Чернігові [20, арк. 3]. Водночас М. С. Щитинський нажив чималих боргів, сплата яких зтягнулася на багато років. І якщо позику дружині губернського секретаря Варварі Шевельовій по борговому зобов'язанню від 2 червня 1838 р. у сумі 612 руб. 12 коп. станом на 28 січня 1868 р. все ж таки вдалося погасити [50, арк. 8], то борг опікунам міщанина І. Долгова – губернському секретарю Я. Бобровському та дворянину Кондорському в сумі 5000 руб. – призвів до значних проблем. 21 січня 1866 р. М. С. Щитинський продав свій будинок в Чернігові разом із наявним боргом дружині В. А. Щитинській. Втім, як згодом виявилось, на будинку числились ще й недоїмка з податку на нерухомість у сумі 391 руб. 29 коп. та квартирний збір – 45 руб. З невідомих причин подружжя і надалі не сплачувало зазначені боргові зобов'язання, тому 30 вересня 1869 р. Чернігівська міська поліцейська управа ухвалила рішення продати будинок Щитинських з публічних торгів, так як «определенный годовой срок на выкуп одного имения уже истек» [50, арк. 1–2]. Торги були призначені на 16 серпня 1873 р., а початкова ціна становила 1745 руб. Серед бажаючих взяти участь

в аукціоні була і родичка Щитинських – дружина титулярного радника Варвара Олексіївна Щитинська, яка, вочевидь, сподівалася залишити будинок у власності роду. На той час В. Я. Щитинська померла у Москві, а надіслані М. С. Щитинському повістки для участі в опису будинку так і залишилися без відповіді: останній разом з малолітніми дітьми на той час вже проживав у Санкт-Петербурзі. Відтак за результатами аукціону будинок Щитинських дістався чернігівському міському лікарю М. І. де Морену, який зголосився викласти за нього 5501 руб. У той час як В. О. Щитинська припинила боротьбу на сумі 4180 руб. [50, арк. 207–208]. 18 лютого 1874 р. кошти, виручені від продажу будинку в розмірі 5382 руб. 51 коп. були надіслані у Ніжинський сирітський суд для задоволення позову.

1. Барабаш Н. О. Чернігівський зодчий Антон Іванович Карташевський / Н. О. Барабаш // Сіверянський літопис. – 2009. – №. 5. – С. 52–57.
2. Милорадович Г. А. Родословная книга Черниговского дворянства / Г. А. Милорадович. – СПб. : Санкт-Петербургская Губернская типография, 1901. – Т. 2. – Часть. 1/2. – 646 с.
3. Лукомский В. К. Малороссийский гербовник / В. К. Лукомский и В. Л. Модзалевский / [с рисунками Егора Нарбуто]. – СПб. : Издание Черниговского дворянства, 1914. – XXV, [5], 213, [7], 12, [3] с., 70 л. ил.
4. Тимофієнко В. Зодчі України кінця XVIII – початку XX століть. Біографічний довідник. / В. Тимофієнко. – К. : НДІТІАМ, 1999. – 477 с.
5. Державний архів Чернігівської області (далі – Держархів Чернігівської області), ф. 86, оп. 1, спр. 5.
6. Держархів Чернігівської області, ф. 179, оп. 1а, спр. 2244.
7. Держархів Чернігівської області, ф. 86, оп. 1, спр. 15.
8. Держархів Чернігівської області, ф. 679, оп. 1, спр. 123.
9. Месяцеслов с росписью чиновных особ или общий штат Российской империи на лето от Рождества Христова 1813 : [В 2-х ч.]. – СПб. : Императорская Академия наук, 1813. – Ч. 2 : [содержащая в себе роспись чиновным особам, в губерниях обретающимся]. – VIII, [2], 527 с.
10. Месяцеслов с росписью чиновных особ или общий штат Российской империи на лето от Рождества Христова 1815 : [В 2-х ч.]. – СПб. : Императорская Академия наук, 1815. – Ч. 2 : [содержащая в себе роспись чиновным особам, в губерниях обретающимся]. – [2], 532, VIII, 96 с.
11. Месяцеслов с росписью чиновных особ или общий штат Российской империи на лето от Рождества Христова 1822 : [В 2-х ч.]. – СПб. : Императорская Академия наук, 1822. – Ч. 1. – XXXIX, 816 с.
12. Месяцеслов с росписью чиновных особ или общий штат Российской империи на лето от Рождества Христова 1827 : [В 2-х ч.]. – СПб. : Императорская Академия наук, 1827. – Ч. 2 : [содержащая в себе роспись чиновным особам, в губерниях обретающимся]. – 5, 519, VII с.
13. Месяцеслов с росписью чиновных особ или общий штат Российской империи на лето от Рождества Христова 1821 : [В 2-х ч.]. – СПб. : Императорская Академия наук, 1821. – Ч. 2 : [содержащая в себе роспись чиновным особам, в губерниях обретающимся]. – [2], VIII, [2], 570, [1] с.
14. Месяцеслов с росписью чиновных особ или общий штат Российской империи на лето от Рождества Христова 1823 : [В 2-х ч.]. – СПб. : Императорская Академия наук, 1823. – Ч. 2 : [Местные правления]. – [2], VII, 448, 138 с.
15. Месяцеслов с росписью чиновных особ или общий штат Российской империи на лето от Рождества Христова 1828 : [В 2-х ч.]. – СПб. : Императорская Академия наук, 1828. – Ч. 2 : [Местные правления]. – [2], 527, VII, 11, [1] с.
16. Месяцеслов с росписью чиновных особ или общий штат Российской империи на лето от Рождества Христова 1839 : [В 2-х ч.]. – СПб. : Имп. Академия наук, 1839. – Ч. 2 : [Местные правления]. – 495 с.

17. Юбилейная книга Санкт-Петербургского архитектурно-строительного университета. 1832–2002. – СПб., 2002. – 386 с.

18. Богданова О. В. История создания училища гражданских инженеров / О. В. Богданова // Вестник Томского государственного университета. – 2009. – № 326. – С. 72–75.

19. Держархів Чернігівської області, ф. 179, оп. 1, спр. 306.

20. Держархів Чернігівської області, ф. 179, оп. 4, спр. 20.

21. Держархів Чернігівської області, ф. 179, оп. 1а, спр. 2465.

22. Держархів Чернігівської області, ф. 179, оп. 11, спр. 17.

23. Держархів Чернігівської області, ф. 173, оп. 17, спр. 43.

24. Держархів Чернігівської області, ф. 179, оп. 1, спр. 44.

25. Держархів Чернігівської області, ф. 179, оп. 7, спр. 45.

26. Держархів Чернігівської області, ф. 179, оп. 11, спр. 68.

27. Держархів Чернігівської області, ф. 179, оп. 19, спр. 1.

28. Держархів Чернігівської області, ф. 179, оп. 1а, спр. 2151.

29. Держархів Чернігівської області, ф. 179, оп. 1а, спр. 2545

30. Держархів Чернігівської області, ф. 179, оп. 1а, спр. 3263.

31. Держархів Чернігівської області, ф. 179, оп. 1, спр. 3143.

32. Держархів Чернігівської області, ф. 179, оп. 2, спр. 213.

33. Держархів Чернігівської області, ф. 179, оп. 1а, спр. 2741.

34. Держархів Чернігівської області, ф. 179, оп. 4, спр. 13.

35. Держархів Чернігівської області, ф. 179, оп. 37, спр. 58.

36. Держархів Чернігівської області, ф. 179, оп. 38, спр. 23.

37. Держархів Чернігівської області, ф. 179, оп. 20, спр. 66.

38. Держархів Чернігівської області, ф. 179, оп. 2, спр. 40.

39. Тригуб О. О. Ремонти і перебудови Борисоглібського собору в Чернігові у ХІХ ст. (за матеріалами Державного архіву Чернігівської області) / О. О. Тригуб // Праці Центру пам'яткознавства : зб. наук. пр. – К., 2014. – Вип. 25. – С. 195–214.

40. Детальніше про це див.: Тригуб О. О. З історії ремонтів будинку Колегіуму в Чернігові у ХІХ ст. / О. Тригуб // Ніжинська старовина : Збірник регіональної історії та пам'яткознавства. (Серія «Пам'яткознавство Північного регіону України», № 6) : зб. наук. пр. – К., 2014. – Вип. 18 (21). – С. 170–178; Його ж. Ремонти будинку Колегіуму в Чернігові наприкінці ХVІІІ – у першій половині ХІХ ст. (за матеріалами Державного архіву Чернігівської області) / О. Тригуб // Праці Центру пам'яткознавства : зб. наук. пр. – К., 2014. – Вип. 26. – С. 247–273.

41. Держархів Чернігівської області, ф. 179, оп. 23, спр. 114.

42. Держархів Чернігівської області, ф. 179, оп. 1, спр. 105.

43. Держархів Чернігівської області, ф. 179, оп. 1, спр. 663.

44. Ефимов А. Н. Черниговские кафедральные соборы златоверхий Спасо-преображенский и Борисоглебский священноисторические памятники – храмы ХІ века, их прошлое и современное состояние / [А. Ефимов]. – Вип. 1. – Чернигов : Типография губернского правления, 1908. – 55 с.

45. Держархів Чернігівської області, ф. 179, оп. 22, спр. 187.

46. Держархів Чернігівської області, ф. 179, оп. 25, спр. 75.

47. Держархів Чернігівської області, ф. 179, оп. 54, спр. 59.

48. Держархів Чернігівської області, ф. 179, оп. 33, спр. 139.

49. Держархів Чернігівської області, ф. 179, оп. 2, спр. 163.

50. Держархів Чернігівської області, ф. 179, оп. 13а, спр. 3118.

Тригуб А. А. Черниговский губернский архитектор Михаил Степанович Щитинский

В статье освещен жизненный путь и деятельность на должности черниговского губернского архитектора статского советника М. С. Щитинского (1816 – ?). На

основе архивных источников, которые впервые вводятся в научный оборот, выяснены неизвестные факты его происхождения и биографии.

Ключевые слова: М. С. Щитинский, биография, Чернигов, губернский архитектор, строительство.

Tryhub O.O. Chernigov Provincial Architect Mykhailo S. Shchytynsky

The article highlights the life and activities of M. S. Shchytynsky (1816–?), who occupied the position of Chernigov Provincial Architect for 15 years, and took an active part in the construction of Chernigov and other settlements of the province. It was found that his ancestors came from the Polish nobility and moved to the Left Bank Ukraine at the turn of 17th–18th centuries. M. S. Shchytynsky received a good education at the School of Civil Engineers, after which he served at the Chernigov Provincial Construction and Road Commission. Moving up the career ladder, M.S. Shchytynsky was appointed Chernigov Provincial Architect on 20 June 1850. An analysis of archival sources allowed the author to conclude that M. S. Shchytynsky fulfilled his tasks with deep and professional approach.

Keywords: M. S. Shchytynsky, biography, Chernihiv, Provincial Architect, construction.

